

MICHAŁ LUBINA ▶

Uniwersytet Jagielloński

Melodia przeszłości czy nowe rozdanie?

Szanghajska Organizacja Współpracy w relacjach rosyjsko-chińskich z perspektywy 2017 roku

Abstract

More than decade ago Shanghai Cooperation Organization (SCO) became a popular theme of analysis and research, evoking polarizing views. It was described as a successful regional, multilateral organization which responds to local challenges (such as terrorism) and represents a good case of Sino-Russian cooperation in Central Asia. On the other hand, SCO was also being portrayed as a geopolitical, authoritarian answer to NATO, stronger in words than in actions. Since than SCO has developed and strengthened Sino-Russian relations. On the other hand, since 2010s SCO has been losing its importance and facing marginalization. India's and Pakistan's access in 2017 is bound to reverse this trend and give SCO a new energy. The outcome of this enlargement, combined with integration of the One Belt One Road (OBOR) project with SCO will decide about SCO's future.

Keywords: Shanghai Cooperation Organization, SCO, Russia and China in Central Asia, OBOR

Резюме

Более 10 лет тому назад Шанхайская организация сотрудничества (ШОС) стала популярной темой анализов и исследований, возбудила тоже поляризацию взглядов. Одные считали ШОС успешной, многосторонней организацией отвечающей на региональные вызовы (такие как терроризм) и будущей хорошим примером российско-китайского взаимодействия в Центральной Азии. С другой стороны о ШОС писали как о геополитическом, авторитарном ответе для НАТО, ведущим себя жестко на словах, но не на деле.

С того времени ШОС развилась и укрепила российско-китайские отношения. С другой стороны, в последнем десятилетии ШОС утратила свое значение – ей угрожает маргинализация. Вступление Индии и Пакистана в 2017 намерено перевернуть эту тенденцию и добавить ШОС новой энергии. Результат расширения вместе с интеграцией с «Одним поясом и одной путью» решит будущее ШОС.

Ключевые слова: Шанхайская организация сотрудничества; ШОС; Россия и Китай в Центральной Азии, Один пояс и один путь

Ponad dekadę temu Szanghajska Organizacja Współpracy (SzOW) była popularnym tematem badań i analiz, a ocena jej roli polaryzowała opinie specjalistów. Opisywano ją jako regionalną organizację wielostronną, która osiągnęła sukces w walce z zagrożeniami lokalnymi (np. terroryzmem) i okazała się być przykładem udanej współpracy rosyjsko-chińskiej w Azji Środkowej; lecz nazywano SzOW także geopolityczną, autorytarną odpowiedzią dla NATO, silniejszą raczej w słowach niż czynach. Od tego czasu SzOW wyraźnie się rozwinęła, co wzmocniło stosunki rosyjsko-chińskiej. Z drugiej strony od początku drugiej dekady XXI wieku SzOW traciła na znaczeniu, stając wobec perspektywy zagrożenia marginalizacją. Przyjęcie Indii i Pakistanu w 2017 r. ma odwrócić ten trend i nadać SzOW nowej energii. Rezultat tego rozszerzenia, podobnie jak los zintegrowania chińskiego projektu Szlaka i Pasu (Nowego Jedwabnego Szlaku) z działaniami SzOW zdecyduje o przyszłości tej organizacji.

Geneza SzOW. Rola i cele Chin

SzOW wyrosła z konieczności uregulowania granic między Chinami i środkowoazjatyckimi republikami byłego ZSRR w latach 90. Zważywszy na brak „naturalnej” granicy między chińskim Xinjiangiem a resztą Azji Środkowej oraz zaszłościami historycznymi (XIX-wieczne traktaty carsko-chińskie oraz XX-wieczne spory radziecko-chińskie) była to potencjalnie wybuchowa kwestia. Jednakże Chiny – obawiając się destabilizacji Xinjiangu – dążyły do ustanowienia przyjaznych relacji z republikami środkowoazjatyckimi i do rozwiązania kwestii granicy poprzez porzucenie własnych roszczeń z czasów ZSRR, stopniowe budowanie środków zaufania

i wzajemne zmniejszanie obecności wojskowej na obszarach przygranicznych (Dmochowski, 2009, s. 810–812). Ukoronowaniem tych wysiłków był układ o „umacnianiu wzajemnego bezpieczeństwa i budowie militarnych środków zaufania w regionach granicznych” (*Соглашение...*) podpisany przez Chiny, Rosję, Kazachstan, Kirgistan oraz Tadżykistan 26 kwietnia 1996 r. w Szanghaju (stąd jego sygnatariuszy zwykło się określać mianem Szanghajskiej Piątki). Mechanizm zastosowany przy negocjacjach tego układu był podręcznikowym przykładem chińskiej dyplomacji, z jej naciskiem na porozumienia i negocjacje wielostronne (Kozłowski, 2011, s. 125). Po układzie Chiny poszły „za ciosem”. wykorzystując format Szanghajskiej Piątki do rozwinięcia swojej współpracy z regionem (Qingguo Jia, 2008). To doprowadziło do pomysłu sformalizowania formatu Piątki do rangi organizacji, co nastąpiło 15 czerwca 2001 r., również w Szanghaju, stąd nazwa SzOW; organizację utworzyli członkowie Piątki plus Uzbekistan (*上海合作组织成立宣言...*). Podczas szczytu założycielskiego podpisano również Szanghajską konwencję do walki z „trzema rodzajami zła” (*打击恐怖主义...*), która stała się polityczną wizytówką organizacji. W 2002 r. przyjęto Kartę SzOW, zgodnie z którą wszyscy członkowie są równi, zaś decyzje są podejmowane poprzez konsensus (ale bez prawa weta) (*上海合作组织宪章...*). Głównymi deklarowanymi polami współpracy SzOW są kwestie bezpieczeństwa, współpraca ekonomiczna, społeczna i kulturalna (*Краткие сведения...*). W 2004 r. przyjęto Mongolię jako pierwszego obserwatora (w 2005 r. dołączyły Iran, Pakistan, Indie, zaś w 2012 r. Afganistan, a w 2016 r. Białoruś), zaś w 2010 r. wprowadzono nową kategorię – partnerów w dialogu: zostały nimi Białoruś i Sri Lanka, w 2012 r. Turcja, a w 2016 r. Azerbejdżan, Armenia, Kambodża i Nepal. Indie i Pakistan zostały pełnymi członkami SzOW w 2017 t. (vide: niżej).

W swoich założycielskich dokumentach SzOW głosi, iż jest „organizacją międzynarodową nowego typu” (*上海合作组织成立宣言...*), propagującą „nowy, niekonfrontacyjny model stosunków międzynarodowych, przekraczający różnice ideologiczne” (*上海合作组织五周年宣言...*) i działającą zgodnie z „duchem Szanghaju” (*上海合作组织宪章...*), to jest „wzajemnym zaufaniu, wzajemnych korzyściach, równości, konsultacjach, poszanowaniu różnorodności kultur i realizowaniu wspólnego celu – rozwoju” (*上海合作组织宪章...*). Wbrew wspomnianym wyżej podniosłym hasłom, od początku podstawowe cele SzOW były dość skromne, za to praktyczne

– „utrzymywanie bezpieczeństwa granic i regionalnego” (Zhao Huasheng, 2007b) oraz unikanie konfliktów między członkami (Oldberg, 2007, s. 13).

Przytoczenie przywołanej wyżej retoryki ujawnia chińskie przywództwo w SzOW – wszak slogany używane przez organizację są po prostu przerobieniem tradycyjnych haseł dyplomacji chińskiej, takich jak „wzajemne korzyści” (tłumaczone często jako „wzajemne win-win”), czy wywiedzionej z pięciu zasad pokojowego współistnienia wizji świata (konserwatywny język wspólnych oświadczeń wyraża się w podkreślanie przez państwa SzOW nieingerencji w sprawy wewnętrzne) (Ambrosio, 2008, s. 1332). Ponadto hasła SzOW są z jednej strony górnolotne, patetyczne i zaklinające rzeczywistość, z drugiej dość ogólne, by nie powiedzieć mętne (czymże jest ów quasi-mityczny „duch Szanghaju”?), co również współgra z chińską praktyką polegającą na tworzeniu ogólnych haseł i pojęć po to, by móc potem elastycznie naciągać pod nie późniejsze osiągnięcia (Lubina 2014, s. 442–444). Te przykłady, podobnie jak sama nazwa organizacji, odzwierciedlają rzeczywistość, w której to Chiny są faktycznym liderem (choć starannie dbają o pozory i utrzymują fikcję równości wszystkich stron). Z tych właśnie przyczyn Szanghajska Organizacja Współpracy była dla Chin od początku XXI w. najważniejszym narzędziem wpływu politycznego w Azji Środkowej, tym cenniejszym, iż dzięki niej Chiny długo nie wzbudzały lęku swoją przewagą ekonomiczną (Oldberg, 2007, s. 29). Organizacja była wykorzystywana przez Pekin jako platforma dla rozwijania relacji bilateralnych z republikami środkowoazjatyckimi (Hanova, 2009, s. 79). Chiny przy SzOW odeszły od tradycyjnego dla siebie sposobu uprawiania polityki za pomocą głównie relacji bilateralnych i właśnie w ten sposób rozwijały relacje z Kazachstanem, Uzbekistanem, Kirgistanem i Tadżykistanem, co okazało się być bardzo skuteczne – forum SzOW sprawiło, iż państwa te nie odczuwały aż takich lęków związanych z nierównowagą potencjałów (Gill 2005, s. 252–257). Organizacja pozwoliła Chinom bezkonfliktowe i ciche wzmocnienie swoich wpływów w regionie bez antagonizowania Rosji, trwożenia środkowoazjatyckich republik oraz utrzymując Stany Zjednoczone z dala od regionu (Rumer, 2006, s. 5). Sukces SzOW w pierwszej dekadzie XXI w. miał „efekt demonstracyjny” dla chińskiej polityki zagranicznej: legitymował jej hasła o „pokoju” i „braku konfrontacji” (Pan Guang, 2007, s. 46).

Pierwsza dekada XXI w. Kontekst polityczny

Regionalne cele organizacji zostały szybko przysłonięte przez kontekst geopolityczny w regionie, w jakim przyszło organizacji funkcjonować w pierwszej dekadzie XXI w. Powstanie SzOW (czerwiec 2001 r.) zbiegło się w czasie z interwencją amerykańską w Afganistanie (październik 2001 r.), która radykalnie zmieniła geopolityczną percepcję regionu. Moskwa początkowo wsparła Waszyngton, zawieszając swój tradycyjny realistyczny paradygmat postrzegania stosunków międzynarodowych i licząc na amerykańskie wsparcie w próbach odbudowy swojej pozycji na obszarze WNP. Pekin od początku pozostał bardziej ostrożny; mimo retorycznego poparcia amerykańskiej interwencji i pewnych korzyści wewnętrznych, jakie się z nią wiązały (nie prawdziwe, acz skuteczne utożsamienie ruchu separatystycznego Ujgurów z Al-Kaidą), Chiny były niechętne amerykańskiej obecności nieopodal swych granic. Obawiały się, iż Amerykanie zechcą pozostać tu na dłużej. Tak też się stało. Po obaleniu reżimu talibańskiego Amerykanie zaczęli mocno promować demokrację w regionie, licząc na umocnienie swoich wpływów w Azji Środkowej. To amerykańskie promowanie demokracji (które egzystencjonalnie zatrwożyło środkowoazjatyckie autokracje, Lo 2008, s. 108; Sznajder 2006, s. 95), w połączeniu z tzw. tulipanową rewolucją¹ w Kirgistanie oraz rosyjskim rozczarowaniem brakiem rezultatów zbliżenia z USA, doprowadziło Rosję, Chiny i państwa regionu (przede wszystkim Uzbekistan po Andżanie) do stworzenia wspólnego „nieformalnego frontu” przeciwko działaniom USA w regionie. SzOW stała się płaszczyzną formułowania tej polityki: to właśnie wtedy we wspólnych oświadczeniach zaczęły się często pojawiać hasła sprzeciwu wobec hegemonizmu czy narzucania zachodnich wzorców (上海合作组织五周年

¹ Niebędącą rewolucją, lecz wojną klanów (zakończoną wówczas zdobyciem władzy przez klany południowe pod przywództwem Bakijewa; w 2010 r. utraciły one władzę w wyniku kontrzamachu stanu klanów północnych); tym niemniej tulipanowa rewolucja została zrozumiana (bądź tylko przedstawiona) jako element kolorowych rewolucji inspirowanych przez Zachód w celu obalenia reżimów (o roli klanów w Azji Środkowej Załęski, 2011, s. 95–267; Bodio, 2008, s. 226; Wierzbicki, Załęski 2008, s. 298). Tulipanowa rewolucja była swoją drogą ciosem prestiżowym dla SzOW (a szczególnie Chin), która ani nie przewidywała tych zdarzeń, ani nie była w stanie na nie skutecznie zareagować (*Hu's...*).

宣言...). Zaś najbardziej wyrazistym przykładem tej postawy był chociażby apel o wyznaczenie daty wycofania amerykańskich baz w Uzbekistanie i Kirgistanie w 2005 r. (*Декларация глав ...*), a także skuteczna presja, która doprowadziła do zamknięcia amerykańskiej bazy lotniczej w uzbeckim Chanabad w 2005 r. (*В Узбекистане закрыта ...*). Właśnie ten geopolityczny aspekt doprowadził do negatywnej i przekrzywionej percepcji SzOW na Zachodzie, wyrażającej się określeniami typu „nowy blok”, „anty-NATO”, „nowy Układ Warszawski” (Stakelbeck Jr., 2005), a nawet „Liga Dyktatorów” (Kagan, 2006). Owa zachodnia percepcja SzOW opierała się na geopolitycznym rozumowaniu. Zgodnie z nim podstawowym powodem istnienia SzOW było przeciwdziałanie amerykańskiej obecności w regionie (Laumulin, 2006, s. 6). Chociaż SzOW swoimi antyamerykańskimi hasłami dała pewne podstawy do takich podejrzeń (*Декларация глав государств...*), to jednak była to percepcja błędna, zarówno z przyczyn „negatywnych”: rozdźwięk między deklaracjami a rzeczywistością, słaba realizacja porozumień bądź brak postępów w implementacji przyjętych decyzji w ogóle (gdyby SzOW była blokiem w stylu NATO, to byłyby to bardzo nieskuteczny blok – Lo, 2008, s. 106; Laumulin, 2006, s. 6), jak i „pozytywnych”: najważniejszymi celami SzOW pozostały względy bezpieczeństwa oraz współpraca regionalna.

Wraz z osłabieniem amerykańskich wpływów w regionie (a w szczególności po stopniowym wycofywaniu się z Afganistanu) na początku drugiej dekady XXI w., geopolityczne spojrzenie na SzOW wyraźnie osłabło, a ostatnio niemal wyłącznie zaniknęło. Miało to swoje zalety, gdyż usunęło sporą część niezdrowej uwagi przywiązywanej do tej organizacji. Z drugiej strony ukazało jej mocne i słabe strony w nowych warunkach politycznych wzmocnionej pozycji Chin.

Wady i zalety SzOW

Wbrew głosom zewnętrznym, podstawowym spoiwem SzOW nie był antyamerykanizm, lecz współpraca w sferach bezpieczeństwa oraz regionalnej. W działalności tej SzOW osiągnęła pewne sukcesy. Były one wszakże skromne. Podobnie skromna jest sama organizacja, która mimo buńczucznych deklaracji pozostała głównie narzędziem realizacji interesów regionalnych, zaś jej rozwój blokują odmienne wizje dalszego funkcjonowania.

Pierwszą formą współpracy członków SzOW były i są względy bezpieczeństwa – walka z fundamentalizmem islamskim i terroryzmem mogącym zdestabilizować region (dla wszystkich członków SzOW) oraz – powiązane z tym pierwszym celem – bezpieczeństwo Xinjiangu (dla Chin). Tutaj interesy republik środkowoazjatyckich oraz Rosji i Chin są zbieżne, co powoduje sprawną współpracę. Nawet Chiny tradycyjnie mniej zainteresowane kwestiami bezpieczeństwa (vide: niżej), zaczęły od 2011 r. (a więc na dziesięciolecie SzOW) akcentować rolę SzOW w tej sferze², na skutek obaw o stabilność Afganistanu (np. *Декларация глав государств-членов Шанхайской организации сотрудничества о построении региона долгосрочного...*) oraz potrzeby ochrony swoich ropociągów i gazociągów (Yu Bin 2011, *Special Report...*). To stąd biorą się uzgodnienia w takich technicznych kwestiach, jak procedury wczesnego ostrzegania, konsultacji i działań na wypadek kryzysów (*Информационное сообщение...*) czy propozycje chińskiego premiera Li Keqiang’a z 2016 r. dotyczące podpisania traktatu SzOW o walce z ekstremizmem (Yu Bin, 2016a).

Jednak SzOW to nie tylko bezpieczeństwo. SzOW wyrosła na bazie środkowoazjatyckiego regionalizmu, który choć ułomny (na szerszą współpracę nie pozwalają antagonizmy między postsowieckimi republikami), to jednak istnieje; „nieodłączna logika wewnątrzregionalnej współpracy” powodowała, że istniało wystarczająco dużo wspólnych interesów, by SzOW mogła rozwijać bez odniesień do zewnętrznego (realnego bądź wirtualnego) wroga (Lo, 2008, s. 109). Dzięki takiej platformie jak SzOW państwa regionu mogą po prostu łatwiej osiągnąć swoje cele (Kozłowski, 2011, s. 191). Fakt, że jest to naprawdę wielostronna organizacja, gdzie głos nawet mniej ważnych członków (jak np. Kirgistanu) bywa słyszalny (rzecz jasna nie w takim stopniu, jak Rosji, Chin, czy nawet Kazachstanu), a obecność dwóch mocarstw powoduje ich równoważenie (przynajmniej formalne) pozostaje z perspektywy państw regionu istotną wartością dodaną (Lo, 2008, s. 106)³. Było to najbardziej widoczne w 2008 r., gdy SzOW nie zgodziła się na uznanie Osetii Południowej i Abchazji (Swanström, 2008).

² Choć miało to swoje drugie dno, polegające na tym, że Chiny najważniejsze dla siebie kwestie ekonomiczne zaczęły rozwijać bilateralnie, vide: niżej.

³ Według większości komentarzy w SzOW istnieje formuła 2+2+2: na czele organizacji stoją Chiny z Rosją, Kazachstan, czasem z Uzbekistanem, choć nie ostatnio, lokuje się w środku, zaś Kirgistan i Tadżykistan są na dole (Hanova, 2006, s. 74; Oldberg, 2007, s. 25).

Członkostwo w organizacji jest korzystne politycznie dla każdego z tworzących je państw. Republikom środkowoazjatyckim SzOW, dzięki równoważeniu się Rosji i Chin, pomaga w utrzymywaniu suwerenności i daje istotne wizerunkowo złudzenie równości z mocarstwami. Postsowieckie republiki w Azji Środkowej, a przynajmniej te silniejsze, czyli Kazachstan i Uzbekistan (oraz nieobecny w SzOW Turkmenistan), nie chcą powrotu do hegemonii Moskwy ani nowej dominacji ze strony Pekinu (Kozłowski, 2011, s. 208–209) (tego drugiego obawiają się chyba nawet bardziej)⁴. SzOW nie blokuje postradzieckim republikom jednocześnie polityki zagranicznej na innych kierunkach. Pekin dzięki organizacji uprawomocnia swoje związki z regionem i umożliwia wzrost własnej pozycji regionalnej dzięki związkom ekonomicznym z Azją Środkową. Moskwa poprzez obecność w SzOW może przynajmniej częściowo śledzić obecność chińską i przeciwdziałać osłabnięciu swojej pozycji. Zarówno Rosji, jak i Chinom SzOW pozwala również kontrolować obecność Zachodu w regionie.

Mając świadomość korzyści dla wszystkich członków organizacji, należy wszakże zwrócić uwagę, że osiągnięcia SzOW nie są imponujące. Współpraca w kwestii bezpieczeństwa, regionalna kooperacja i doraźne zyski polityczne są rzecz jasna cenne, nie powodują jednak, że SzOW stała się nagle wpływową globalnie siłą. Dzieje się to z prostego powodu: osiągnięcia są skromne, podobnie jak sama organizacja. Jej członkowie – których priorytety są skierowane gdzie indziej – doskonale o tym wiedzą, lecz z przyczyn politycznych i wizerunkowych starają się ją przedstawić jako ważniejszą niż rzeczywistość jest (Lo, 2008, s. 108). Przeszkodą w większym rozwoju organizacji są zasadnicze różnice powodujące trudność w znalezieniu kompromisu. Wewnętrzna integracja pozostaje słaba, jest bowiem zbudowana na współpracy państw odmiennych kulturowo i normatywnie. Członków SzOW łączy niechęć do demokracji i założenie, że autorytaryzm jest lepszym sposobem na osiągnięcie stabilności, co wystarcza w przeciwdziałaniu „trzem rodzajom zła”, lecz jest to zbyt mało by osiągnąć dalszy rozwój (przykładem tego jest chociażby niemożność stworzenia jednej wspólnej instytucji realnie przeciwdziałających tym trzem

⁴ Na pewno obawiają się tego ich społeczeństwa, kazachskie powiedzenie głosi: „jeśli czarne (czyli chińskie) hordy nadejdą, »biali« (czyli Rosjanie) zdadzą się niczym ojciec” (Sznajder, 2006, s. 99).

zagrożeniom). Dodatkowo współpraca w SzOW utrudniona jest regionalnymi waśniami między środkowoazjatyckimi republikami (Hanova, 2006, s. 72; Yang Shu, 2009, s. 17–21; Yu Bin, 2006). To dlatego agenda SzOW jest skromna, na dodatek podkopywana przez brak zaufania między poszczególnymi członkami i różne wizje integracyjne Chin i Rosji.

Mimo osiągnięć w pierwszym okresie rozwoju SzOW, jakim były kwestie bezpieczeństwa i współpracy regionalnej, członkowie organizacji nie byli w stanie porozumieć się co do dalszego rozwoju. Czym ma być SzOW? Od ponad dekady nie jest ona do końca ani organizacją bezpieczeństwa, ani blokiem handlowym (członkowie SzOW zintensyfikowali wymianę handlową ze sobą, lecz nie dotyczy to płaszczyzny finansowej ani sektora bankowego), ani regionalnym związkiem integracyjnym w stylu UE czy ASEAN. W łonie Organizacji konkurują ze sobą dwie wizje: pierwsza postuluje skupienie się na kwestiach bezpieczeństwa (przeciwdziałaniu terroryzmowi) oraz na geopolityce. Druga optuje za postawieniem akcentu na współpracę gospodarczą, połączoną z szerszą integracją ekonomiczną członków SzOW (Karin, 2006; Lo, 2008, s. 109). Te dwie wizje dobrze pokazują splot zarówno wspólnych, jak i sprzecznych interesów Rosji i Chin w samej organizacji.

SzOW do 2015 r.: rosyjsko-chińska „oś wygody”...

Relacje rosyjsko-chińskie w międzynarodowej (zachodniej) nauce zwykle się przedstawiać głównie przez realistyczne spojrzenie spod znaku „osi wygody” (Lo, 2008). Zgodnie z nią mimo efektywnej współpracy rosyjsko-chińskiej w SzOW i poza nią w obszarze walki z terroryzmem oraz blokowania wpływów zachodnich, Rosja i Chiny mają sprzeczne interesy w Azji⁵, zaś SzOW służy jako tymczasowe rozwiązanie, pozwalające Moskwie i Pekinowi na wzajemną kontrolę i równowagę swoich ambicji (Lo, 2008, s. 110; Frost, 2009, s. 105). Współpraca w samej organizacji służy zmniejszaniu i ograniczaniu potencjalnego konfliktu (Cohen, 2006, s. 296). W tym realistycznym ujęciu SzOW reprezentuje sobą „partner-

⁵ Nie tylko w Azji, zgodnie z logiką tej koncepcji sprzecznych punktów w relacjach rosyjsko-chińskich jest więcej, np. rozbieżności w kwestii arktycznej.

stwo” rozumiane jako przez obie strony swoisty bufor, czyli ani wróg, ani przyjaciel (Iwasita, 2004).

Zgodnie z tą realistyczną narracją cele Rosji i Chin w odniesieniu do SzOW są sprzeczne. Moskwa pragnęłaby używać SzOW do wzmocnienia swojej pozycji w obszarze energii, tymczasem Pekin chciałby uczynić z SzOW narzędzie rozwoju handlu i inwestycji w regionie. Innymi słowy, z „dwóch kół” SzOW (bezpieczeństwo i gospodarka, Zhao Huasheng, 2007b), Rosja optuje za tym pierwszym, a Chiny – za drugim (Yu Bin, 2012b). Sama Moskwa od SzOW wolałaby Organizację Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym (UOBZ), *Договор о коллективной...; Устав Организации...*), jednak z uwagi na faktyczną nieistotność i nieatrakcyjność UOBZ nie stało się to możliwe. Zrozumiawszy to, Moskwa usiłowała w drugiej połowie pierwszej dekady XXI w. doprowadzić do intensyfikacji współpracy SzOW z OUBZ (podpisano niewiążące porozumienie w 2007 r., *Меморандум о взаимопонимании...*), jednak zamysł ten nie powiódł się na skutek blokady najpierw Uzbekistanu, a potem Chin (Yu Bin, 2007).

Tak jak Chiny skutecznie uniemożliwiły intensyfikację współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa na rosyjskich warunkach, tak Rosja zablokowała chiński pomysł strefy wolnego handlu SzOW oraz banku SzOW (Chiny z kolei nie zgodziły się na specjalny fundusz proponowany przez Rosję ani na „klub energetyczny”). To najwyraźniej uwidocznilo rozbieżności rosyjsko-chińskie w samej organizacji i zdaniem krytyków zatrzymało jej rozwój (Yu Bin, 2011). Rosja wolała rozwijać mechanizmy finansowe w BRICS niż w SzOW i nie zgadzała się na strefę wolnego handlu oraz na bank, bojąc się zwiększenia dominacji chińskiej oraz umocnienia chińskiego jena (*yuana*), blokowała również pogłębianą integrację obawiając się, iż „chińska ekspansja gospodarcza” w regionie (*Между...*) sprawi, iż Rosja i Azja Środkowa staną się „zapleczem surowcowym” Chin, a ich gospodarki dodatkami do ekonomiki wzmocnionych Chin (*Россия проигрывает...*). Zresztą Rosja w swoich ograniczeniach próby większej integracji ekonomicznej mogła liczyć na państwa regionu (zazdrośnie strzegące swej niezależności, nawet kosztem wolniejszego rozwoju gospodarczego). Dowodem na dystansowanie się republik środkowoazjatyckich od chińskich pomysłów integracyjnych w obawie przed chińską dominacją było dwukrotne przemilczenie postulatów Chin o stworzenie strefy wolnego handlu SzOW (w latach 2003 i 2011). Moskwa skutecznie wyko-

rzystała strach republik środkowozjatyckich o chińską dominację gospodarczą. Państwa regionu bardziej boją się Chin niż Rosji (ostatnim tego przykładem był sprzeciw Uzbekistanu wobec chińskich ambitnych propozycji strefy wolnego handlu w 2016 r., Yu Bin, 2016a). Dlatego też poparły Kreml w jego blokadzie pomysłów gospodarczych Chin i nadal w kwestii bezpieczeństwa orientują się głównie na Rosję. W rezultacie działań Rosji „gospodarcze koło SzOW nigdy nie zadziało sprawnie” (Yu Bin, 2015b).

Pekin pod koniec kadencji Hu Jintao/Wen Jiabao intensywnie starał się przekonać Rosję i innych członków do swoich pomysłów gospodarczych. Potem jednak, nie mogąc realizować swoich interesów *via* SzOW, porzucił te starania. To zmniejszyło dynamikę SzOW. Pekin w pewnym sensie pozwolił Rosji na kierowanie nacisku w Szanghajskiej Organizacji Współpracy na kwestie międzynarodowe i bezpieczeństwa, a nie regionalne i gospodarcze. To zaczęło przekształcać SzOW „w symbolicznie zdominowane przez Rosję forum koordynacji stanowisk w kwestiach globalnych”, a nie realnie wpływającą na sytuację w regionie organizację (Jarosiewicz, 2013). Rosja zresztą wykorzystywała SzOW do swojej polityki zwiększania swego globalnego znaczenia, publikowania górnolotnych deklaracji i starć polityczno-retorycznych z Zachodem od samego początku istnienia SzOW (szczególnie w połowie pierwszej dekady XXI w.) i czyni tak nadal. Przykładem niech będzie przewodnictwo Rosji w SzOW w 2015 r. i połączenie szczytów SzOW, BRICS i UEA w Ufie w lipcu 2015 r., służące Rosji dla pokazania swego międzynarodowego znaczenia w obliczu zachodnich sankcji oraz PR-owsko legitymizujące pretensje Rosji do bycia państwem euroazjatyckim (Yu Bin, 2015c). Tak więc te zabiegi Rosji nie są ani nowe, ani zaskakujące. Różnica w drugiej dekadzie XXI w. polegała na tym, że Chiny odpuściły sobie powstrzymywanie tych zapędów i zaprzestały prób narzucenia SzOW jej potencjalnie ekonomicznej roli. Chiny, mając świadomość, że ze stosującą obstrukcję wobec pomysłów gospodarczych Rosją wewnątrz organizacji nic nie wskórają („nie mogąc się doczekać na Rosję by zacząć współpracę gospodarczą wewnątrz SzOW”, Лукин, 2013a, s. 649), zmniejszyły aktywność w obrębie SzOW i zwróciły się ku dyplomacji bilateralnej. Pekin zintensyfikował kontakty dwustronne z republikami środkowozjatyckimi i osiągnął z nimi znaczące sukcesy (gazociągi, zwiększenie wymiany handlowej, projekty infrastrukturalne, czyli najważniejsze osiągnięcia ostatnich dziesięciu lat dla Chin w Azji Środkowej Pekin uzyskał dzięki

kontaktom bilateralnym). Chińskie inwestycje w Azji Środkowej, początkowo skierowane głównie w sektor petrochemiczny i gazowy (budowa nowych ropociągów i gazociągów, nabywanie udziałów w kazachskich i turkmeńskich państwowych firmach petrochemicznych i gazowych), z czasem rozciągnięte również na inne obszary (suchy port i strefa wolnego handlu w Chorgoz na granicy kazachsko-chińskiej, drogi i tunele w Tadżykistanie, Kirgistanie, Kazachstanie czy Uzbekistanie, przemysł komunikacyjny w Uzbekistanie czy hydroenergetyczny w Kazachstanie) są najlepszym przykładem wzmocnionej pozycji Pekinu w Azji Środkowej od drugiej połowy drugiej dekady XXI w. Chiński akcent na relacje dwustronne zmniejszył znaczenie SzOW, choć z drugiej strony często właśnie „rutynowych, przewidywalnych, jeśli nie nudnych” szczytów SzOW dochodziło do tych bilateralnych spotkań i istotnych ustaleń (Yu Bin, 2015a). Ponadto Chiny zdołały obejść rosyjskie blokady integracji SzOW i weto wobec tworzenia banku SzOW poprzez stworzenie Azjatyckiego Banku Inwestycji Infrastrukturalnych (AIIB), Fundusz Jedwabnego Szlaku czy banku BRICS (Bank Nowego Rozwoju), Yu Bin, 2016a).

Od początku drugiej dekady XXI w. doszedł nowy element komplikujący współpracę wewnątrz SzOW, jakimi były rosyjskie plany reintegracji obszaru postradzieckiego za pomocą Unii Celnej (następnie Euroazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej, czyli Unii Euroazjatyckiej), stojące w sprzeczności z chińskimi inicjatywami Pasu i Szlaku. Niekompatybilność tych wizji doprowadziła do odrodzenia się istniejących od ponad dwóch dekad przewidywań o Nowej Wielkiej Gry (Ahrari, 2002; Mullerson, 2007), tym razem między Rosją a Chinami (Cooley, 2012), co jednak (przynajmniej na razie) się nie sprawdziło⁶. Tymczasem republiki środkowoazjatyckie początkowo wybrały postawę „patrzeć i czekać” (kto da więcej), gdyż lawirowanie pomiędzy Moskwą a Pekinem wzmacnia ich pozycję polityczną. Z czasem jednak republiki środkowoazjatyckie wybrały... obie wizje: przyłączenie się zarówno do rosyjskiej inicjatywy (Kazachstan, Kirgistan, chętny jest również Tadżykistan), przy jednoczesnym otwarciu na chińską ideę Nowego Jedwabnego Szlaku.

⁶ W ogóle metafora Wielkiej Gry jest nadużywana w opisie współczesnej sytuacji w Azji Środkowej.

...oraz chińsko-rosyjskie pogłębione partnerstwo po 2015 r.

Spojrzenie na relacje rosyjsko-chińskie (i w konsekwencji na SzOW) przez pryzmat realizmu politycznego zostało zakwestionowane przez badaczy nurtu konstruktywistycznego, którzy krytykowali (Nation, 2010, s. 38–41) nadmierny pesymizm koncepcji „osi wygody” i jej brak zrozumienia dla dłuższych procesów politycznych (Yu Bin, 2016b). Podkreślali, że relacje rosyjsko-chińskie to coś znacznie więcej niż tylko taktyczny, tymczasowy układ (Лукин 2013b, s. 229–409; Fu Ying, 2015): to „partnerstwo ze strategicznymi korzyściami” (Gabuev, 2016). Według tego ujęcia, wydarzenia ostatnich lat falsyfikowały logikę polityki siły w relacjach rosyjsko-chińskich: zamiast doprowadzić do napięć, osłabienia relacji bądź nawet konfliktu, Moskwę i Pekin zbliżyły się do siebie. Ich współpraca zintensyfikowała się i objęła nowe obszary. To nie tylko pogłębiło asymetrię na rzecz Pekinu, sygnalizowało zaprzestanie przez Rosję prób równoważenia Chin i pogodzenie się z chińską przewagą, lecz przede wszystkim „zmieniło relacje rosyjsko-chińskie na tyle, iż nie można już mówić tylko i wyłącznie o »geopolitycznej wygodzie«” (Kaczmarek, 2014, s. 3–8 i 165). Według tej narracji najważniejszą przyczyną tłumaczącą zachowanie rosyjskie jest percepcja Chin ze strony elit rosyjskich. Chiny zdały się przekonać Kreml o swoich przyjaznych intencjach poprzez okazywanie powściągliwości w swojej polityce wobec Rosji. Pomimo faktu, iż Pekin jest trudnym partnerem ekonomicznym, Chiny powstrzymują się z wykorzystywaniem swojej przewagi by uzyskać ustępstwa polityczne od Moskwy, co spotyka się ze zrozumieniem i wdzięcznością elit rosyjskich (Kaczmarek, 2014, s. 169). Konstruktywistyczną narrację można podsumować zdaniem, iż Rosja chcąc nie chcąc pogodziła się z chińską dominacją i stara się uzyskać maksymalnie dużo w tej sytuacji dla interesów rosyjskich.

Sytuacja w Azji Środkowej w ostatnich latach zdaje się potwierdzać słuszność konstruktywistycznej narracji. Wbrew pesymistycznym przepowiedniom Rosja i Chiny zdołały uniknąć konfrontacji i pogodzić swoje interesy. Uczyniły to, dzieląc się wpływami w regionie: Moskwa utrzymała swoją dominację w sferze politycznej i bezpieczeństwa, zaś Chiny w gospodarce (Kaczmarek, 2014, s. 92; Gabuev 2016). Rosja jest w stanie tymczasowo zdzierżyć ten stan rzeczy, gdyż obecność chińska pomaga w utrzy-

mywaniu regionu z dala od wpływów zachodnich. Spełnia tym samym podstawowy cel polityki rosyjskiej, jakim jest wyłączenie Azji Środkowej spod wpływów Zachodu. Rosyjsko-chińskie porozumienie w Azji Środkowej doprowadziło do usunięcia regionu z listy problemów we wzajemnych stosunkach (Kaczmarek, 2014, s. 100–101) i uczyniło Azję Środkową *de facto* protektoratem rosyjsko-chińskim (Lubina, 2017, s. 19). Miało to spore znaczenie dla SzOW, gdyż umożliwiło kompromis w dwóch najważniejszych kwestiach: kwestii Pasu i Szlaku oraz przyjęcia nowych członków.

Pas i Szlak

Idea Pasu i Szlaku (*Yi Dai, Yi Lu*, OBOR, a ostatnio BRI) nie jest nowa (nowy jest jej globalny PR), co dobrze widać z perspektywy SzOW. Pierwsze pomysły rozbudowy linii komunikacyjnych pojawiały się już w latach 90. Hu Jintao odchodząc ze swojej funkcji w 2012 r. „na odchodnego” przedstawił sugestię połączenia Azji Środkowej z Europą za pomocą rozbudowy szlaków komunikacyjnych (bez konkretów), połączoną z ofertą pożyczki dla państw regionu (fundusz w wielkości 10 mld USD) i 30 tysiącami stypendiów dla naukowców i studentów w Chinach. Wówczas pomysł ten blokowała Rosja, sprzeciwiając się na przykład zmianie torów w regionie na 1,435 mm (takie jak w Chinach) zamiast postradzieckich 1520 mm, gdyż to oddaliłoby Azję Środkową od wpływów rosyjskich (Yu Bin, 2012a). Chiny powróciły do pomysłu z nową energią we wrześniu 2013 r., podczas „pokazu siły” w Azji Środkowej nowego przewodniczącego ChRL Xi Jinpinga (Jarosiewicz, 2013). Xi najpierw podpisał kolejne kontrakty energetyczne, a następnie ogłosił w Astanie koncepcję „ekonomicznego pasa Jedwabnego Szlaku”, co potem ewoluowało w ideę Jednego Pasu i Jednego Szlaku (*Yi Dai, Yi Lu*, OBOR), a ostatnio Pasa i Szlaku. Początkowo przekonywanie Rosji do tego pomysłu szło Chinom jak po grudzie. Podczas szczytu SzOW w Biszkeku we wrześniu 2013 r. Xi wspomniał „na zachętę” o klubie energetycznym, czyli wrócił do rosyjskiej propozycji z 2006 r. (*Су Цзиньпин выступил...*). Służyć to miało skłonieniu Rosji do akceptacji chińskich wizji odnowienia Jedwabnego Szlaku. Jednak obecny na szczycie Putin wystąpił z kontrpropozycją rozwoju kolei wewnątrz Unii Euroazjatyckiej (*Выступление на...*). Co gorsza dla Chin, Rosja zaczęła blokować

chińskie plany budowy kolei (o chińskim rozstawie szyn 1,435 cm), do Uzbekistanu przez Kirgistan (również ogłoszone w trakcie wizyty Xi, *Chinese loan...*), gdyż urzeczywistnienie projektu złamałoby to faktyczny monopol Rosji na połączenia kolejowe z regionem. Rosyjska prasa podnosiła argumenty ekonomiczne, straszyla chińską dominacją w Azji Środkowej oraz w najlepszym demagogicznym stylu lat 90. straszyla „chińską migracyjną ekspansją” (*КАРТ-БЛАИШИ...*, Yu Bin, 2013). Relacje prasowe były dobrym opisem nastrojów panujących na Kremlu. W efekcie pod koniec 2013 r. Kirgistan odrzucił ofertę chińską (*Кыргызстан, отказываясь...*) oraz zgodził się na linię Rosja–Kazachstan–Kirgistan–Tadżykistan (*Неформальная встреча...*). Oznaczało to największy wówczas sukces Rosji w blokowaniu chińskich inicjatyw w regionie (Yu Bin, 2013).

Potem jednak sytuacja międzynarodowa się zmieniła i na skutek następstw konfliktu ukraińskiego oraz sankcji zachodnich Rosja zmuszona została do rewizji swojej polityki (Yu Bin, 2015c). Rosyjskie blokowanie Pasa i Szlaku ustąpiło miejsca kompromisowi i próbie przyłączenia się do tej inicjatywy (*Уфимская...*) w nadziei na uzyskanie zysków ekonomicznych wynikających z podczepienia się pod „Nowy Jedwabny Szlak”. Z tytułu tranzytu, a także korzyści wiążących się z samym uczestnictwem (Chiny ustanowiły wart 5 miliardów USD fundusz współpracy z Europą oraz warty drugie tyle fundusz dla członków SzOW, Yu Bin, 2015c). Rzecz jasna Rosja przyłączyła się do Pasu i Szlaku w swoim retorycznym stylu: megalomańsko przedstawiając się jako „most między Azją a Europą” konieczny do urzeczywistnienia tej inicjatywy (Kaczmarek, Rodkiewicz, 2016). Ponadto Rosja porozumiała się z Chinami w sprawie połączenia Pasu i Szlaku z Unią Euroazjatycką, co na razie pozostało w fazie deklaracji (Yu Bin, 2011), miało jednak swoją istotną wymowę polityczną (Duchâtel, 2016). Ogólny obraz wyłaniający się ze zwrotu politycznego Rosji ukazuje rosnącą asymetrię w relacjach rosyjsko-chińskich na rzecz Pekinu, co widać chociażby w takich kwestiach, jak stosunek do SzOW (Lubina, 2017, s. 233–262). Pekin próbuje wykorzystać mechanizmy instytucjonalne SzOW dla rozruszania projektu Pasa i Szlaku, podczas gdy Rosja usiłuje znaleźć sposób na formalne połączenie SzOW z Unią Euroazjatycką. Na razie nie dało to rezultatów. W tym kontekście znaczące są wzmianki w kolejnych deklaracjach końcowych po szczytach SzOW projektu Pasa i Szlaku przy braku słów o UEA (szczyt w Ufie, Yu Bin, 2015c), i to pomi-

mo faktu, iż Rosja nazwała SzOW „wygodą i komfortową płaszczyzną” dla połączenia Pasu i Szlaku z Unią Euroazjatycką (*Лавров: партнеры ...*).

Po przyłączeniu się Rosji do koncepcji Pasu i Szlaku, projekt ten stał się wielką szansą dla SzOW na odzyskanie utraconej dynamiki (jeśli się zmaterializuje, to SzOW stanie się wielką organizacją ekonomiczną). Wyraźnie widzą to Chińczycy, wzywający ustami premiera Li Keqiang’a wznowienia koncepcji linii kolejowej Chiny–Kirgistan–Uzbekistan (Yu Bin, 2016a). Tym niemniej droga do realizacji tych planów jest wciąż daleka. Wszystko zależy od dalszej skutecznej współpracy Chin i Rosji przy realizacji Pasu i Szlaku. Od rezultatów tych działań zależy dalszy sukces SzOW – a także od skutków rozszerzenia Szanghajskiej Organizacji Współpracy w 2017 r.

Przyjęcie Indii i Pakistanu

Przez ponad dekadę do Szanghajskiej Organizacji Współpracy nie udało się przyjąć dodatkowych członków ze względu na konflikt interesów. Chiny nie były zainteresowane rozszerzeniem, gdyż ograniczałoby to ich dominację. Z tego samego powodu Rosja optowała za przyjęciem Indii, tradycyjnie nastawionych życzliwie do Rosji i mającymi niełatwe relacje z Chinami. Pekin w tej sytuacji optował za przyjęciem (prochińskiego) Pakistanu dla równowagi (na co Moskwa mogłaby się zgodzić). Mimo to przez lata Chińczycy zakulisowo blokowali rozszerzenie, warunkując zgodę na przyjęcie Indii i Pakistanu od rozwiązania ich sporu terytorialnego o Kaszmir (Yu Bin, 2011). Zważywszy na to, że obie strony są gotowe toczyć bój o Kaszmir „nawet przez kolejny tysiąc lat” (*Krzysztof Iwanek ...*), był to warunek nie do spełnienia.

Jednak od 2015 r. zaczęło się coś zmieniać w SzOW odnośnie akcesu Indii i Pakistanu. Zgodzono się na ich przyjęcie (bez rozwiązania kwestii kaszmirskiej), co potwierdzono w 2016 r., zaś w czerwcu 2017 r. formalnie przyjęto ich do organizacji. W samej SzOW przez długi czas dominowały obawy o skutki konfliktu o Kaszmir, mogące podkopać wewnętrzną zgodność grupy, utrudnić podejmowanie decyzji, a być może nawet uniemożliwić jej funkcjonowanie. Jednak z czasem zwolennicy rozszerzenia przeżyli, zaś zyski z posiadania Indii i Pakistanu miały przeważać straty w pięciu obszarach: podniesieniu prestiżu i znaczenia międzynarodowego

SzOW, zezwoleniu organizacji na zdobycie wpływów w Azji Południowej, zwiększeniu współpracy gospodarczej pomiędzy członkami SzOW i Azją Południową, pomocy Indiom i Pakistanowi w zażegnaniu sporów oraz pomocy w rozwiązaniu kwestii afgańskiej (Yu Bin, 2015c).

Zgranie nowych członków pozostanie wyzwaniem. Z jednej strony może nadać SzOW utracony impet i przywrócić dynamizm z poprzedniej dekady. Z drugiej strony może zwiększyć obecny brak efektywności. Niektórzy, jak Li Jinfeng czy Aleksander Łukin, uważają, że rozszerzenie zwiększy znaczenie SzOW i uczyni je organizacją trójkąta Chiny–Rosja–Indie (Juliene, 2016). Inni, jak Yan Xuetong, uważają, iż rozszerzenie jest przysłowiowym ostatnim gwoździem do trumny: wg niego SzOW „jest *de facto* martwa” («*He понимаю...*»).

Chiny prawdopodobnie zgodziły się na politycznie korzystne dla Rosji rozszerzenie (obecność Pakistanu nie równoważy ważniejszych globalnie Indii) albo w ramach „wymiany” za zgodę Rosji na koncepcję Pasa i Szlaku, albo uznając, że na SzOW trzeba „postawić krzyżyk”: rozszerzenie sprawi, że Szanghajska Organizacja Współpracy stanie się niezdolna do działania. Na pewno jednak Pekin pozostał po staremu ostrożny w niechęci do (zbytniego) drażnienia Zachodu i zablokował dalsze rozszerzenie o Iran, by nie utrudniać sobie relacji z Zachodem (Yu Bin, 2016b).

Z pewnością przyjęcie nowych członków jest jednym z dwóch wyzwań (i zarazem szans) – obok skoordynowania z Pasem i Szlakiem – przed jakimi stoi SzOW, których los zdecyduje o przyszłości organizacji.

Podsumowanie

Szanghajska Organizacja Współpracy (SzOW) wyrosła z potrzeb regionalnych (kwestie bezpieczeństwa i gospodarcze), szybko jednak wprzęgnięta została w geopolityczną agendę. Wraz ze słabnięciem pozycji USA w regionie ten aspekt wyraźnie osłabił, co ujawniło mocne i słabe strony SzOW. Tymi pierwszymi były skuteczne przeciwdziałanie terroryzmowi, ekstremizmowi i separatyzmowi oraz zbliżenie państw regionu. Tymi drugimi – brak szerszej wizji i niechęć środkowoazjatyckich republik do głębszej integracji. To doprowadziło do stagnacji organizacji, mimo stopniowego przyjmowania kolejnych obserwatorów i partnerów w dialogu. W rela-

cjach rosyjsko-chińskich SzOW pełniła długo funkcję regionalnego „zgniłego kompromisu” obu tych stron. Wraz ze słabnięciem Rosji po kryzysie ukraińskim Moskwa zgodziła się na chiński projekt Pasa i Szlaku, co stworzyło przed SzOW nowe możliwości rozwoju. Drugim czynnikiem „nowego otwarcia” SzOW było przyjęcie Indii i Pakistanu do organizacji w czerwcu 2017 r., wcześniej blokowane przez Chiny. Rozszerzenie SzOW może zarówno nadać organizacji nowej energii (uczynić ją ważnym regionalnym graczem), jak i sparaliżować jej działanie. Tak więc najbliższe lata pokażą, czy „podwójny test”, jakim są zintegrowanie Pasu i Szlaku z SzOW oraz akcesja Indii i Pakistanu, przywróci SzOW utraconą dynamikę, czy raczej pogłębi jej letarg.

DR MICHAŁ LUBINA

Instytut Bliskiego i Dalekiego Wschodu
Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych
Uniwersytet Jagielloński
ul. Gronostajowa 3, 30–387 Kraków, Polska
michallubina@wp.pl

Bibliografia

Źródła:

- 打击恐怖主义、分裂主义和极端主义上海公约, 上海合作组织. Pobrane z: <http://www.sectesco.org/CN11/show.asp?id=99>
- 上海合作组织宪章, 上海合作组织, 2002, 15 VI. Pobrane z: <http://www.sectesco.org/CN11/show.asp?id=162>
- 上海合作组织成立宣言, Xinhuanet. Com, 2001, 15 VI. Pobrane z: <http://news.xinhuanet.com/ziliao/2002-06/04>
- 上海合作组织五周年宣言, 上海合作组织, Sina.Com, 2006, 15 VI. Pobrane z: <http://news.sina.com.cn/w/2006-06-15/20109213801s.shtml>
- 上海合作组织成立宣言, Sectesco.org.cn, 15.06.2001.
- 上海合作组织宪章, Sectesco.org.cn, 15.06.2002.
- 上海合作组织五周年宣言, Sectesco.org.cn, 15.06.2006.
- Выступление на заседании Совета глав государств – членов Шанхайской организации сотрудничества, Президент России. Официальный сайт, 2013, 13 IX. Pobrane z: <http://www.kremlin.ru/transcripts/19215>*

- Декларация глав государств-членов Шанхайской организации сотрудничества*, 2005, 5 VII, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт. Pobrane z: <http://www.sectSCO.org/RU123/show.asp?id=98>
- Декларация глав государств-членов Шанхайской организации сотрудничества о построении региона долгосрочного мира и совместного процветания*, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, 2012, 7 VI. Pobrane z: <http://www.sectSCO.org/RU123/show.asp?id=648>
- Договор о коллективной безопасности*, 1992, 15 V, Организация договора о коллективной безопасности. Официальный сайт. Pobrane z: http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=126
- Информационное сообщение по итогам заседания Совета глав государств-членов Шанхайской организации сотрудничества* (Пекин, 6–7 VI 2012 года), Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт 2012, 7 VI. Pobrane z: <http://www.sectSCO.org/RU123/show.asp?id=648>
- Краткие сведения о ШОС*, Шанхайская организация сотрудничества, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт. Pobrane z: http://SCO-russia.ru/about_sco/20140828/1013171192.html
- Меморандум о взаимопонимании между Секретариатом ШОС и Секретариатом ОДКБ*, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, 2007, 5 X.
- Неформальная встреча глав государств-членов ОДКБ Центрально-Азиатского региона в Бишкеке 28 мая 2013 года*, Организация Договора о коллективной безопасности, Официальный сайт, 28 V 2013. Pobrane z: http://www.odkb-csto.org/session/detail.php?ELEMENT_ID=2690
- Соглашение между Российской Федерацией, Республикой Казахстан, Кыргызской Республикой, Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой об укреплении доверия в военной области в районе границы*. W: *Сборник российско-китайских договоров 1949–1999*, Москва.
- Устав Организации Договора о коллективной безопасности*, 2002, 7 X. Организация договора о коллективной безопасности. Официальный сайт. Pobrane z: http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=124
- Уфимская декларация глав государств-членов ШОС 2015*. Pobrane z: SCO-russia.ru/load/1013640909
- Special Report: SCO at 10: Charting a modern Silk Road of security and prosperity*, Xinhua.Com, 2011, 15 VI. Pobrane z: http://news.xinhuanet.com/english2010/china/2011-06/15/c_13931506_2.htm

Оpracowania:

- Ahrari, M. E. (2002). *The New Great Game in Muslim Central Asia*. Honolulu: University Press of Pacific.
- Cooley, A. (2012). *Great Games, Local Rules: The New Great Power Contest in Central Asia*. Oxford: Oxford University Press.

- Dmochowski, T. (2009). *Radziecko-chińskie stosunki polityczne po śmierci Mao Zedonga*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Kaczmarek, M. (2014). *Russia-China Relations in the Post-Crisis International Order*. London–New York: Routledge.
- Kozłowski, K. (2011). *Państwo Środka a Nowy Jedwabny Szlak. Poradziecka Azja Centralna i Xinjiang w polityce ChRL*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Lo, B. (2008). *The Axis of Convenience. Moscow, Beijing and the New Geopolitics*. London: Chatham House.
- Lubina, M. (2014). *Niedźwiedź w cieniu smoka. Rosja–Chiny 1991–2014*, Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Lubina, M. (2017). *Russia and China. A Political Marriage of Convenience*, Opladen–Berlin–Toronto: Budrich Publishers.
- Mullerson, R. (2007). *Central Asia: A Chessboard and Player in the New Great Game*. New York: Columbia University Press.
- Oldberg, I. (2007). *The Shanghai Cooperation Organization: Powerhouse or Paper Tiger*. Stockholm: FOI Swedish Defense Research Agency.
- Sznajder, A. P. (2006). *China's Shanghai Cooperation Organization Strategy*. Stanford: University of California Press.
- Wierzbicki, A., Załęski, P. (2008). *Trybalizm a władza w Azji Centralnej*. Pułtusk: Wydawnictwo AH.
- Załęski, P. (2011). *Kultura polityczna więzi w Azji Centralnej*. Warszawa: Wydawnictwo ASPRA-JR.

Artykuły w czasopismach, drukach zwartych:

- Лукин, А. В. (2013а). Россия и Китай: сегодня и завтра. W: А. В. Лукин (red.), *Россия и Китай: четыре века взаимодействия. История, современное состояние и перспективы развития российско-китайских отношений*. Москва: «Весь Мир».
- Лукин, А. В. (2013б). От нормализации к стратегическому партнерству. Россия и Китай после распада СССР. W: А. В. Лукин (red.), *Россия и Китай: четыре века взаимодействия. История, современное состояние и перспективы развития российско-китайских отношений*. Москва: «Весь Мир».
- Ambrosio, T. (2008). Catching the 'Shanghai Spirit': How the Shanghai Cooperation Organization Promotes Authoritarian Norms in Central Asia. *Europe-Asia Studies*, 60(8).
- Bodio, T. (2008). Etnokratyzm i trybalizm w działalności elit władzy. W: T. Bodio, P. Załęski (red.), *Elity władzy w Azji Centralnej*, Warszawa: Wydawnictwo Elipsa.
- Cohen, A. (2006). After the G-8 Summit: China and the Shanghai Cooperation Organization. *China and Eurasia Quarterly*, 4(3).
- Duchâtel, M. (2016). *China and Russia: Towards an alliance treaty?* W: M. Duchâtel, F. Godement, *China and Russia. Gaming The West*. London: European Council For Foreign Affairs.

- Frost, A. (2009). The Collective Security Treaty Organization, the Shanghai Cooperation Organization, and Russia's Strategic Goals in Central Asia. *China & Eurasia Forum Quarterly*, 7(3).
- Gill, B. (2005). China's Evolving Regional Security Strategy. W: D. Shambaugh (red.), *Power Shift: China and Asia's New Dynamics*. California University Press.
- Hanova, S. (2009). Perspectives on the SCO: Images and Discourses. *China and Eurasia Quarterly*, 7(3).
- Julienne, M. (2016). Back to the basics: Counter-terrorism cooperation and the Shanghai Cooperation Organisation. W: M. Duchâtel, F. Godement, *China and Russia. Gaming The West*. London: European Council For Foreign Affairs.
- Nation, R. C. (2010). *Russia in East Asia: Aspirations and Limitations*. W: S. Blank (red.), *Russia's Prospects in Asia*. Carlisle: PA.
- Qingguo, Jia (2008). *The Success of Shanghai Five: Interests, Norms and Pragmatism*. Commonwealth Institute.
- Rumer, E. B. (2006). China, Russia and the Balance of Power in Central Asia. *Strategic Forum*, 223.
- Yang, Shu (2009). Reassessing the SCO's Internal Difficulties: A Chinese Point of View. *China and Eurasia Quarterly*, 7(3).
- Zhao, Huasheng (2007a). China and Central Asia. W: E. Rumer, D. Trenin, Zhao Huasheng (red.), *Central Asia: Views from Washington, Moscow and Beijing*. New York: M.E. Sharpe.
- Zhao, Huasheng (2007b). Security Building in Central Asia and the Shanghai Cooperation Organization. W: A. Bailes (red.), *The Shanghai Cooperation Organization*. SIPRI Paper np. 17 (May).

Materiały ośrodków analitycznych

- Gabuev, A. (2016). *China and Russia: Friends With Strategic Benefits*. Moskwa: Carnegie. Pobrane z: <http://carnegie.ru/2017/04/07/china-and-russia-friends-with-strategic-benefits-pub-68628>
- Jarosiewicz, A. (2013). *Chińskie tour de force w Azji Centralnej*. Warszawa: Ośrodek Studiów Wschodnich. Pobrane z: <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-09-18/chinskie-tour-de-force-w-azji-centralnej>
- Kaczmarski, M., Rodkiewicz, W. (2016). *Russia's Greater Eurasia and China's New Silk Road: adaptation instead of competition*. Warszawa: Ośrodek Studiów Wschodnich.
- Laumulin, M. (2006, 12 czerwca). The Shanghai Cooperation Organization as 'Geopolitical Bluff'? A View From Astana. *Russie.Nei.Visions*.
- Pan, Guang (2007). Chinese Perspective on the Shanghai Cooperation Organization. W: A. Bailes (red.), *The Shanghai Cooperation Organization*. SIPRI Paper np. 17 (May).
- Swanström, N. (2008, 3 września). *Georgia: The Split that Split the SCO*. CACI Analyst.
- Yu, Bin (2007). Between Cooperation and Competition. *Comparative Connections*, 9(3).
- Yu, Bin (2011). Politics of Two Anniversaries. *Comparative Connections*, 12(2). Pobrane z: http://csis.org/files/publication/1102qchina_russia.pdf

- Yu, Bin (2012a). Succession, SCO, and Summit Politics in Beijing. *Comparative Connections*, 14(2). Pobrane z: http://csis.org/files/publication/1202qchina_russia.pdf
- Yu, Bin (2012b). Tales of Different ‘Pivots’. *Comparative Connections*, 14(3). Pobrane z: http://csis.org/files/publication/1203qchina_russia.pdf
- Yu, Bin (2013). *Putin’s Glory and Xi’s Dream*. *Comparative Connections*, 15(3).
- Yu, Bin (2015a). Russia’s Pride and China’s Power. *Comparative Connections*, 16(3). Pobrane z: <http://cc.csis.org/2015/01/russias-pride-chinas-power/>
- Yu, Bin (2015b). All Still Quiet in the East. *Comparative Connections*, 17(1). Pobrane z: https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/publication/1501qchina_russia.pdf
- Yu, Bin (2015c). Russia-China Relations: Tales of Two Parades, Two Drills, and Two Summits. *Comparative Connections*, 17(2).
- Yu, Bin (2016a). Russia-China Relations: Into the Syrian Storm: between Alliance and Alignment. *Comparative Connections*, 17(3).
- Yu, Bin (2016b). Politics of “Reluctant Allies”. *Comparative Connections*, 18(2).

Materiały prasowe:

- Chinese loan funds rail expansion (2013, 3 grudnia). *The Economist*.
- Fu, Ying (2015, 14 grudnia), How China Sees Russia: Beijing and Moscow Are Close, but Not Allies. *Foreign Policy*.
- Kagan, R. (2006, 30 kwietnia), League of Dictators? *Washington Post*.
- Kommersant.Ru (2017, 17 marca). «Не понимаю, почему Россия не настаивает на формировании альянса с Китаем», wywiad z Yan Xuetongiem.
- КАРТ-БЛАНШ. Китай прибирает к рукам ШОС (2013, 13 września). *Независимая газета*. Pobrane z: http://nvo.ng.ru/world/2013-09-13/3_kartblansh.html
- Коммерсант.Ru (2011, 11 czerwca). *Между рублем и юанем*. Pobrane z: <http://www.kommersant.ru/doc/1947318>
- МК.Ru (2011, 14 czerwca). *Россия проигрывает Китаю Центральную Азию*. Pobrane z: <http://www.km.ru/v-mire/2011/06/14/mezhdunarodnaya-politika/rossiya-proigryvaet-kitayu-tsentralnuyu-aziyu>
- Stakelbeck Jr., F. W. (2005, 5 sierpnia). A New Bloc emerges? *The American Thinker*.

Netografia:

- Hu’s Central Asian Gamble to Counter the U.S. “Containment Strategy” (2005). *China Brief*, 5(15). Pobrane z: [http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews\[tt_news\]=30614&tx_ttnews\[backPid\]=166&no_cache=1#.U3IVCXbrArw](http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews[tt_news]=30614&tx_ttnews[backPid]=166&no_cache=1#.U3IVCXbrArw) – 13 V 2014
- Iwasita, A. (2004). *The Shanghai Cooperation Organization and Its Implications for Eurasian Security: A New Dimension of ‘Partnership’ after the Post-Cold War Period*. Pobrane z: http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no2_ses/4-1_Iwasita.pdf

- Karin, E. (2006). *The Shanghai Cooperation Organization and Its Implications for Central Asia*. Pobrane z: http://src-hokudai-ac.jp/coe21/publish/no2_ses/4-3_Erlan.pdf
- KNews Новости Кыргызстана (2014, 7 lutego). *Кыргызстан, отказываясь соединять КНР и Узбекистан железной дорогой, взялся за проектирование ТЭО новой ж/д*. Pobrane z: http://www.knews.kg/econom/44723_kyrgyzstan_otkazyivayas_soedinyat_knr_i_uzbekistan_jeleznoy_dorogoy_vzyalsya_za_proektirovanie_teo_novoy_j_d/
- Lenta.Ru (2005, 21 listopada). *В Узбекистане закрыта американская военная база*. Pobrane z: <https://lenta.ru/news/2005/11/21/base/>
- Onet.pl (2012, 31 grudnia). *Krzysztof Iwanek: w sprawie Kaszmiru nie było i nie będzie przełomu*. Pobrane z: <http://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/krzysztof-iwanek-w-sprawie-kaszmiru-nie-bylo-i-nie-bedzie-przelomu/0d4ck>
- Ria Novosti (2015, 9 lipca). *Лавров: партнеры по ЕАЭС рассматривают проект нового „Шелкового пути”*. Pobrane z: <https://ria.ru/economy/20150709/1122583028.html>
- Russian.China.Org.Cn (2013, 13 września). *Си Цзиньпин выступил с важной речью на 13-м саммите ШОС в Бишкеке*. Pobrane z: http://russian.china.org.cn/exclusive/txt/2013-09/13/content_30024982.htm
- Yu, Bin (2006). *Central Asia Between Competition and Cooperation*. Pobrane z: http://www.fpif.org/articles/central_asia_between_competition_and_cooperation